

УДК 371.311

FEATURES OF THE FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN SOCIAL WORK DURING STUDENT PRACTICE**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ПІД ЧАС НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ****Makar L.M./ Макар Л.М.***ph.d., as.prof./ к.п.н., доц.*<http://orcid.org/0000-0002-0372-7892>*Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda**Kharkiv, Alchevskikh-29**Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди**Харків, Алчевських-29*

Анотація. Стаття присвячена особливостям формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників під час проходження ними навчальної й виробничої практики; висвітлено питання про рівень вимог до компетентності спеціаліста в сфері надання соціальних послуг, що обумовлено характеристикою професійної діяльності; підкреслено важливість практичної підготовки бакалаврів соціальної роботи; розкрито питання про роль практичної підготовки працівників соціальної сфери в процесі формування їх соціальної компетентності.

Ключові слова: соціальна компетентність; навчальна практика; спеціаліст з соціальної роботи; соціальний працівник; професійна підготовка; професійна культура; освітня діяльність.

Вступ.

Зміни в науці, виробництві й професійній діяльності людини вказують на необхідність пошуку більш ефективних методів навчання у закладі вищої освіти. Все частіше виникають протиріччя традиційної системи навчання між засвоєнням здобувачами вищої освіти роз'єднаних за навчальними дисциплінами знань й необхідністю їх комплексного застосування в практичній діяльності людини. Особливо ці протиріччя проявляються в тих сферах професійної підготовки, де від фахівця вимагається встановлення соціальних контактів та розуміння ситуацій міжособистісної взаємодії, тобто вимагається високий рівень соціальної компетентності.

Формування соціальної компетентності фахівців із соціальної роботи є одним із пріоритетних напрямів функціонування сучасної системи вищої освіти. Сучасна концепція освіти передбачає всебічний інтелектуально-духовний розвиток особистості, її самореалізацію, як в соціальній, так і в професійній сфері на основі успішної соціалізації і сформованої соціальної компетентності.

Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної галузі активно обговорюється у педагогічній науці (Т.Веретенко, О.Денисюк, І.Іванова, А.Капська, О.Карпенко, Р.Овчарова, Д.Годлевська, А.Ляшенко). Професійну успішність майбутнього фахівця із соціальної роботи визначає саме соціальна компетентність, яка є одним із ключових показників якості освітнього процесу за напрямом підготовки «Соціальна робота», а

навчальна й виробнича практики є одним із ключових елементів цього процесу, адже сприяють глибокому зануренню до практичної професійної діяльності соціального працівника.

Основний текст.

Формування соціальної компетентності соціальних працівників має випрацювати життєву позицію майбутнього спеціаліста. Воно передбачає усвідомлення себе як успішної людини, свого ставлення до оточення і до світу природи та його представників, характеризується вмінням розуміти себе, інших, суспільні й міжособистісні процеси, що відбуваються, вмінням ставити завдання й діяти у відповідності до них. В цьому розумінні формування соціальної компетентності майбутніх спеціалістів взагалі, і спеціалістів із соціальної роботи – конкретно, набуває одного з пріоритетних напрямів функціонування сучасної системи вищої освіти. Сучасна концепція освіти переносить акцент з вузькопрофесійного підходу в підготовці спеціалістів на всебічний інтелектуально-духовний розвиток особистості здобувача вищої освіти, його самореалізацію, як в соціальній, так і в професійній сфері на основі успішної соціалізації й сформованої соціальної компетентності.

В практиці врегулювання соціальних проблем, визначення стратегії соціального розвитку, захисту інтересів окремих груп соціального ризику останнім часом спостерігається тенденція звернення спеціалістів до технологій партнерської взаємодії. Враховуючи те, що соціальне партнерство є досить універсальним, можливо виділити внутрішні й зовнішні умови, які сприяють формуванню різних елементів моделі професійної підготовки спеціалістів на основі соціального партнерства. Внутрішні умови посилюють ступінь цілісності різних рівнів й елементів системи безперервної професійної підготовки за спеціальностями соціальної спрямованості, а зовнішні – обумовлюють зацікавленість державних й муніципальних органів влади, населення певної територіальної одиниці в розвитку системи професійної соціальної освіти.

З одного боку, реалізація цих умов професійної підготовки на основі соціального партнерства здійснюється у внутрішньому просторі закладу вищої освіти, а з іншого боку – в системі безперервної професійної підготовки бакалаврів соціальної роботи, що включає ХНПУ імені Г.С. Сковороди.

В цьому зв'язку можна говорити не лише про оволодіння майбутнім соціальним працівником під час навчання у закладі вищої освіти системою професійних знань і вмінь, а про становлення професійної суб'єктної позиції, яка забезпечить у подальшому успішність в професійній діяльності. Особистість спеціаліста, здатного вирішувати нестандартні завдання, здатного до саморозвитку, самоосвіти, успішного позиціонування себе на ринку праці стає затребуваною в умовах сьогодення.

Професійна освіта передбачає як оволодіння узагальненими теоретичними знаннями, так і професійну діяльність, тобто два взаємообумовлених процеси: теоретичне й практичне навчання. Специфіка професійної діяльності соціального працівника включає характеристики, які стосуються не лише самого суб'єкта, а й об'єкта соціальної роботи. Соціальні перетворення і

пріоритети сьогодення зумовлюють потребу суттєвого оновлення змісту, форм і методичного забезпечення підготовки фахівців на засадах компетентнісного підходу до роботи в нових умовах.

В професійній підготовці соціального працівника реалізація компетентнісного підходу, насамперед, передбачає розробку змісту навчальних дисциплін і практичної підготовки здобувачів вищої освіти з урахуванням компетенцій майбутньої діяльності фахівці соціальної галузі. Компетентнісний підхід розглядається як одна з підстав оновлення сучасної освіти, оскільки дозволяє ліквідувати розрив між когнітивним, діяльнісним і особистісним рівнями розвитку майбутнього фахівця. Він припускає формування такого нового змісту освіти, який би не зводився лише до його знаннево-орієнтованого компоненту, а охоплював би цілісний індивідуальний досвід вирішення майбутніми фахівцями професійних проблем на підставі здобуття відповідних компетенцій [2].

Сучасна педагогічна наука, обґрунтовуючи пріоритети компетентнісного підходу, реагуючи на виклики суспільства, запропонувала нову модель освітньої системи, що задовольняє умовам євроінтеграції [5].

Провідні дослідники зазначають, що компетентнісний підхід є поступовою переорієнтацією домінуючої освітньої парадигми з переважною трансляцією знань, формуванням навичок на створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, що означають потенціал, здатність випускника до стійкої життєдіяльності в умовах сучасного освітнього простору [1].

В соціально-гуманітарній сфері ядром професійної компетентності спеціаліста є здатність створювати уявні моделі мети, об'єкта, предмета і процесу діяльності. Способи взаємодії людини й соціального середовища, можливості впливу на соціальне середовище, різні рівні соціального середовища та їх взаємозв'язки, гуманістичне розуміння особистості необхідно включати до змісту цих моделей.

Унікальністю й всебічністю відрізняється кваліфікаційна характеристика випускника за спеціальністю «Соціальна робота». Згідно цієї характеристики, спеціаліст повинен володіти переліченими в ній вміннями і знаннями. Основними з яких є: здійснення професійної практичної роботи (посередництво, консультування, адресна допомога) в соціальних службах, організаціях й установах; надання соціальної допомоги й послуг сім'ям та окремим особам, різним групам населення; організація й координація соціальної роботи з окремими особами й групами з особливими потребами, з обмеженими можливостями, тим, хто повернувся із спеціальних установ та місць позбавлення волі; проведення дослідно-аналітичної діяльності (аналіз та прогнозування, розробка соціальних проектів, технологій); участь в організаційно-управлінській й адміністративній роботі соціальних служб, організацій й установ; сприяння інтеграції діяльності різних державних та громадських організацій і установ з надання необхідного соціального захисту й допомоги населенню; організація виховної діяльності в соціальних службах, закладах загальної середньої освіти, закладах професійно-технічної освіти й закладах вищої освіти.

У процесі підготовки майбутнього спеціаліста особлива увага приділяється формуванню у здобувачів вищої освіти професійної культури в їх практичній діяльності, що включає засвоєння універсальних загальнолюдських, суспільно визнаних базових цінностей. Дієвість й ефективність соціальної роботи багато в чому визначаються професіоналізмом соціальних працівників, розвитку її як професійного виду діяльності, адекватного потребам сучасного суспільства й тенденціям соціального розвитку в усьому світі.

Для молодого соціального працівника дуже важливо розуміти якими знаннями, навичками і вміннями він володіє або має володіти для того, щоб мати можливість і право працювати з людьми. Його знання мають бути глибокими, оскільки в практиці необхідно спиратися на методи і технології з різних соціальних сфер, залежно від конкретної ситуації, в якій доведеться діяти, щоб надати ефективну допомогу, адже частиною практичної підготовки майбутнього фахівця є оволодіння необхідними знаннями, вміннями й навичками.

Обов'язкову інтеграцію теоретичного й практичного навчання, а також безперервну (починаючи вже з першого року навчання) практичну підготовку безпосередньо в територіальних органах і центрах соціального захисту населення, соціальних структурах підприємств і організацій різної відомчої приналежності передбачає методика підготовки майбутніх професіоналів для соціальної сфери.

В практичній підготовці майбутнього соціального працівника відбувається взаємодоповнення навчальної й професійної діяльності та їх об'єднання. Такий підхід на практиці, спрямований на формування соціальної компетентності спеціаліста із соціальної роботи можна реалізувати лише за умови застосування методів навчання, що імітують реальні ситуації та моделюють конкретні способи дій.

На наш погляд, найбільш ефективними є методи практико-орієнтованого навчання, такі як: метод кейсів, тренінги та проєктні методи.

Метод кейсів – це метод аналізу конкретних ситуацій, який є єдиним інформаційно-комунікативним комплексом. Єдності вірного рішення кейс-ситуація не має, тобто вона завжди є багатозначною. Створення проблемної ситуації на основі фактів з реального життя є метою цього методу. Навчання на основі методу кейсів базується на необхідності прийняття рішень в умовах надлишку або недостатнього об'єму інформації. Це є типовою ситуацією в практичній діяльності спеціаліста із соціальної роботи і є одним із факторів негативного впливу на його психічний стан.

Більшість активних форм навчання, що включають набуття досвіду, обговорення, поєднання різних методів навчання, відносять до тренінгу. Комплекс вправ у тренінгах спрямовано на: розвиток пізнавальних процесів, уваги, мислення, пам'яті, уявлення; формування толерантності й уміння сприймати клієнта таким, яким він є; формування інтересу до професії.

Активною формою навчання здобувачів вищої освіти є проєктна модель практики. В її основі – використання методу проєктів. Це комплексний метод навчання, який допомагає вибудувати навчальний процес, враховуючи інтереси

здобувачів вищої освіти; спрямовує на прояви самостійності у плануванні, організації й контролі власної навчально-пізнавальної діяльності, результатом якої є створення будь-якого продукту або явища. Проекти можуть бути самими різними: інформаційний, творчий, дослідницький. Роботу можна організовувати і проводити індивідуально або в мікрогрупах. Таким чином, у здобувачів вищої освіти формуються уміння й навички комунікативного, пошукового та рефлексивного характеру. Застосування саме цих методів сприятиме формуванню соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників.

Одним із сучасних інструментів оцінки компетенцій здобувачів вищої освіти є портфоліо, що включає в себе інформаційні продукти, підготовлені здобувачами вищої освіти в ході навчальної, науково-дослідницької та соціокультурної діяльності. Портфоліо надає можливості оцінити рівень розвитку здобувачів вищої освіти та їх соціальної компетентності протягом всього періоду навчання за напрямом підготовки «Соціальна робота».

Обґрунтованою й необхідною є вимога диференційованого підходу до відбору змісту й організації практичної підготовки здобувача вищої освіти, що зумовлено величезним спектром спеціалізацій; багатоманітністю індивідуально-особистісних модифікацій моделі фахівця соціальної роботи; наявністю як передбачуваних, так і непередбачуваних факторів та ситуацій; проблемами клієнтів.

Сутність диференційованого підходу полягає у гнучкості всієї системи практичного навчання при певній обмеженості у термінах, принципах організації та звітності. Необхідним є індивідуальне планування практики для кожного здобувача вищої освіти, що значно підвищує рівень вимог до керівництва практикою. Високий рівень виконання професійних дій, різних операцій соціально-педагогічної роботи, передбачає підготовка кадрів для соціально-педагогічної діяльності. Морально-психологічна готовність, яка являє собою складне особистісне утворення, що забезпечує ефективність соціально-педагогічної діяльності, є базовою основою фахівця.

Для професійного становлення соціального працівника, особливе значення має робота в громадських об'єднаннях, яка надає дитячо-юнацької ініціативності й активності соціально-позитивного характеру і при цьому дозволяє вирішувати завдання виховання людини, здатної сприймати та привласнювати духовно-моральні гуманістичні цінності, вчиняти відповідно до переконань.

До структури основної освітньої програми бакалавріата включено розділ «Навчальна й виробнича практики». Цей розділ являє собою вид навчальних занять, безпосередньо орієнтованих на професійно-практичну підготовку здобувачів вищої освіти і є обов'язковим. Отримувані здобувачем вищої освіти при проходженні практики уміння й навички, тобто результати засвоєння цього розділу, визначаються освітньою програмою закладу вищої освіти. При цьому, практичне навчання має на меті формування соціальної компетентності. Конкретні види практик визначаються основною освітньою програмою закладу вищої освіти. Мета і завдання, програми і форми звітності визначаються за

кожним видом практики. В якості бази практики виступають не лише державні соціальні установи, але й установи охорони здоров'я, заклади освіти та інші підприємства й організації, у штатному розкладі яких передбачена посада спеціаліста із соціальної роботи і які мають соціальну спрямованість діяльності, до яких можуть приймати майбутніх соціальних працівників на практику.

Практична підготовка здобувачів вищої освіти сприяє формуванню в них активної й відповідальної позиції по відношенню до власного навчання. Необхідно наголосити на тому, що серед учасників відносин, які виникають в ході практичної підготовки майбутніх соціальних працівників, можна назвати й клієнтів соціальної роботи, важливість участі яких у практичній підготовці майбутніх соціальних працівників потребує глибокого осмислення. На особливу увагу заслуговує також участь клієнтів в якості респондентів у дослідженнях в галузі соціальної роботи, які проводяться здобувачами вищої освіти під час проходження ними практики. Необхідно додати, що заклад вищої освіти й установа, яка приймає здобувача вищої освіти на практику в якості суб'єктів практики, мають певну кількість осіб та структурних підрозділів, які безпосередньо беруть участь у практичній підготовці майбутніх бакалаврів соціальної роботи.

Висновки.

Було розглянуто питання про особливості формування соціальної компетентності майбутніх фахівців із соціальної роботи під час навчальної й виробничої практики. Для того, щоб навчання здобувачів вищої освіти на практиці було ефективним важливо сприяти їм у цьому, в тому разі шляхом використання різних методів навчання, наприклад: дискусія – надає можливості розвинути діалог між здобувачем вищої освіти й керівником практики відповідно до певного кола питань, наприклад, конкретного випадку. Ця техніка може сприяти розмірковуванню здобувачів вищої освіти про будь-яке питання або проблему, наприклад: «Які Ваші дії?», «Якою є мета Вашого втручання?», «Які альтернативи є доступними?»; критичний аналіз випадку. Керівник практики може дати завдання здобувачу вищої освіти – написати про випадок, втручання або бесіду з клієнтом про проблему, яка є основною в їхній взаємодії. Це надає можливості підвищити здатність здобувачів вищої освіти пригадати деталі проведеної роботи з клієнтом або колегами, чітко й логічно фіксувати думки, дії, почуття, можливості під час проходження навчальної практики з соціальної роботи, а також відображати власну роботу, поєднуючи теоретичні поняття, уміння й цінності.

Література:

1. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики: монографія / Н.М. Бібік, Л.С. Ващенко, О.І. Локшина та ін. ; під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.

2. Вербицкий А.А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения: материалы к четвёртому заседанию методол. семинара 16 ноября 2004 г./А.А. Вербицкий. – М.: Исследовательский центр проблем качества

підготовки спеціалістів, 2004. – 84 с.

3. Даценко Н. Про структуру соціальної компетентності учнів / Н. Даценко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота. – 2012. – №6. – С.8-10.

4. Докторович М. О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 "Соціальна педагогіка"/ М.О. Докторович. – К., 2007.– 21 с.

5. Желясков В.Я. Дидактичне забезпечення процесу навчання майбутніх перекладачів на засадах компетентнісного підходу: автореферат дис. канд. пед. наук за спец. 13.00.09 – теорія навчання/В.Я. Желясков. – Кривий Ріг, 2011. – 33 с.

6. Ніколаєску І. О. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандарті : науково-методичний посібник / І. О. Ніколаєску. – Черкаси : ОПОПП, 2014. – 76 с.

***Abstract.** The article is devoted to the peculiarities of the formation of social competence of future social workers during their internship (educational and industrial), because the effectiveness of the professional activity of future social work specialists largely depends on practical training in the direction of "Social work". The issues of the level of requirements for the competence of a specialist in the provision of social services are highlighted, which is due to the characteristics of professional activity. The work emphasizes the importance of the practical component of the professional training of bachelors of social work, that is, the formation of certain professional values in them, their inclusion in their inner world, the formation of professional consciousness, preparation for independent practical activity as a subject. The questions about the role of the practical component of social workers in the process of forming their social competence are disclosed.*

***Key words:** social competence; educational practice; social work specialist; social worker; professional training; professional culture; educational activities.*

© Макар Л.М.